

57–90. old.; Betyártörténetek Cserszegtomajról. Középdunántúli Napló 1959. 1. 18., 4. old.; A hegyközségek kialakulásának kérdése. Néprajzi Közlemények 1959. 59–70. old.; A hegyközségi ember. Középdunántúli Napló II. 1959. 5., 2. old.; Cserszegtomaj helynevei. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 1959. 303–328. old.; Márványtáblát Cserszegtomajra. Napló 1964. VII. 10. 4. old.; Szüreti felvonulás Cserszegen. Napló X. 3. 8. old.; Cserszegtomaj. Egy Balaton menti hegyközség útja. Kortárs 1967. 471–478. old.; Emlékezés Szabó Istvánra. Szabad Föld 1976. IV. 25.; Szabó István emlékezetére. Napló 1976. V. 22. 6. old.; Szabó István gyermekkori versei. Élet és Irodalom 1976. 29., 15. old.; A paraszti munka betanulása. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 1979.; Cserszegi mesék. (Vajkai Aurél hagyatékából közreadja Vajkai Zsófia). Ethnographia 1998. 199–204. old.; A magyar nép életmódja. Jászöveg Műhely Kiadó. Bp., 1999.

Százkilencven esztendeje született Petrás Incze János, a moldvai csángók első kutatója¹

Az 1841-es esztendő nyarán nevezetes találkozásra került sor Székelyföld fölkapott üdülőhelyén, Borszákon. Akkor és itt ismerkedett meg egymással *Döbrentei Gábor*, a Magyar Tudományos Akadémia „titoknok”, vagyis titkára, valamint a Kárpátokon túlról, Moldvából odaérkezett *Petrás Incze János*. Előbbi pihenés és gyógyulás céljából, utóbbi pedig püspöke – pontosabban a Moldvai Püspöki Helytartóság címzetes püspöke – titkáraként utazott a gyógyvizeiről híres fürdőhelyre. *Döbrenteit* – mint később maga írta – „arra intette a’ nemzeti rokonság’ vonzalma”, hogy a véletlen találkozást ne hagyja „nyom nélkül elillanni”; ezért sebtében 38 kérdést írt össze a moldvai csángókról.

Döbrentei kérdései azt jelzik, hogy az akkori Magyarország tudományos fellegvárának vezető embere, bár kérdései olykor naivak, nemcsak *hallott* már Moldva magyarságáról, de határozottan jól értesült volt sorsuk számtalan oldaláról. *Petrás* azon melegebben válaszolt a kérdésekre, s noha némelyik érezhetően felkészületlenül érte, ezek a sebtében papírra vetett szövegek tekinthetők a moldvai csángómagyarokról ismert legelső részletes és hitelt érdemlő tudósításoknak.

Az esemény nemcsak azért jelentős a magyar művelődéstörténet számára, mert *Döbrentei* kérdéseiből állt össze az első, tudatosan összeállított néprajzi, vagy ha úgy tetszik *honismereti* kérdőív, hanem azért is, mert fontos változást hozott a fiatal szerzetes, *Petrás Incze János* életében: ettől kezdve, hivatása gyakorlása mellett a magyar tudományak és a csángómagyarok sorsának is elkötelezett szolgálója lett.

Petrás Incze János Moldvában, a Szeret folyó jobb oldalán fekvő Forrófalván (románul Faraoni) született, 1813-ban. A települést a szájhagyomány szerint Ștefan cel Mare (1464–1504) – a csángók nyelvén Nagy Estány – idejében egy *Forró* nevű, a török elleni harcokban vítezkedett katona alapította, kinek lányát a vajda feleségül is vette, ugyanis a népi emlékezet szerint – a nemrég „házilag” szentté avatott – István vajda szinte minden szemrevalóbb moldvai lányt „feleségül vett”. Forrófalva valóban már szerepel a XV. századi a forrásokban, tehát nyilvánvalóan korábban keletkezett, talán magyar husziták alapították 1420-ban. Lakossága a XVII. században többször is elmenekült, de a XVIII. század derekán a legnagyobb katolikus moldvai faluként említik, melynek lakói *rezesek*, vagyis szabadparasztként voltak. Lakosságának 99 % ma is római katolikus, akiknek mintegy kétharmada beszél, vagy legalábbis ért magyarul, bár a legutóbbi népszámláláskor még csak 48-an vallották magukat magyar anyanyelvűnek. Pedig a XIX. század végén Románia Nagy Földrajzi Szótárában még azt olvashatjuk, hogy a forrófalviaknak több mint 95 %-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát.

Petrás János tehát gyakorlatilag színmagyar településen látta meg 1813-ban a napvilágot. A család – édesapja, *Petrás Ferenc* kántor feljegyzése szerint – több mint száz esztendeje, Bara-

¹ A *Petrás Incze János* Kulturális Egyesület által Egerben, 2003. november 8-án elhangzott előadás bővített változata (*Szerk.*)

nya megyéből költözött a Kárpátokon túlra. Az apa 1768-ban született, kántorsága 1793-ban kezdődött és 1843. május 5-én halt meg. A gyermek, édesapjához hasonlóan, a Kézdivásárhely melletti Kanta minorita rendbeliek által fenntartott gimnáziumában tanult, onnan pedig Egerbe került, s ott a papneveldeben szerzett alapos világi és egyházi műveltséget. Belépett a minoriták rendjébe, ahol az Incze nevet kapta, majd 1836-ban pappá szentelték.

Lelkészi működését a nagy, Tázló menti magyar faluban, Pusztinán kezdte 1839-ben. Négy esztendő szolgál itt helyettes plébánosként, erre az időre esik Döbrentei Gáborral való megismerkedése. Nem lehetett könnyű a fiatal Petrás szolgálata, mert a pusztinai plébániának abban az időben több mint húsz filiája volt. Három esztendő múlva, 1842-ben a szülőfalujával szomszédos magyar faluba, Klézse-re neveztek ki plébánosnak, s ott szolgálat egészen halála órájáig.

Klészse falu neve 1588-ban szerepel először a forrásokban, de akkor még aligha volt magyar lakosa, Bandinus 1646. évi leírásában sem szerepel, pedig a boldogtalan életű püspök megfordult valamennyi szomszédos katolikus településen: Forrófalván, Bogdánfalván, Terebesen. Klészse (vagyis Eklészia) katolikus lakosságát 1696-ban említik először. Ezek a katolikusok természetesen magyarok voltak, amit nevük is mutat: Balint, Benka, Patachi, Patak, Torda stb. Petrás Incze plébánossága előtt mintegy 60 esztendővel járt itt Zöld Péter, a madéfalvi veszedelem után elbujdosott székelyek lelki gondozója. 1781-ben Batthyány Ignác erdélyi püspöknek írt levelében a klézsei katolikus magyarokat, mint többségükben szabadparaszti státusban lévő részeseket (románul rázes) írja le. Klészse lakóinak kiváltságos voltáról Petrás Incze János is ír a Döbrenteinek írt válaszáiban között: „Bírák továbbá mais a’ megvétel jogainál fogva Klése határát, mellyhez mint egy 3-4 száz család tart osztozójogot. Kiknek tőkéktől származásuk és osztozó levelük magyar nyelven írva, de hányadik évig megyen fel, nem tudhatom, ugy a’ megvétel’ üdeje is előttem ismeretlen.”

Bizonyára nem véletlen, hogy a moldvai magyar települések közül sokáig Klészse népéletéről rendelkezünk a leggazdagabb ismeretanyaggal, hiszen Petrás Incze János egyrészt igen sok népdalt, népszokást, népnyelvi jelenséget gyűjtött és publikált hazai folyóiratokban, másrészt személyisége valósággal vonzotta azokat a magyarországi papokat, utazókat, kutatókat, akik rendszerint már akkor sem maguk törték az utat a csángók iránt fel-fellobbanó érdeklődésük számára, szívesebben használták a meglévő hídfőállásokat. Így megfordult Klészsen *Gegő Elek*, *Jerney János*, majd *Kovács Ferenc* „károly-fehérvári hittanár”, valamint tusnádi *Imets Fülöp Jákó* „gymnáziumi igazgató-tanár” s bizonyára mások is.

Kovács Ferenc „*Úti-napló*”-jából tudjuk, hogy milyen volt a település és magyarságának sorsa Petrás idejében, az 1860-as években. „*Klészse egyike a legrégebb parochiáknak Moldovában. Anyakönyvei 1793-ig érnek föl. Assisi Sz. Ferencz tiszteletére emelt kötemploma akkora, hogy 1000 embernél több fér bele. Nemzetiségére nézve az egész község tiszta magyar. Környékén is csak kevés az oláh... Magyar iskola – fájdalom – itt sincs... Volt azelőtt egy tanító, ki látván, hogy semmire sem lehet tiszta magyar ajkú növendékeivel ezeknek oláh nyelvbeni járatlansága miatt, megtanulta a magyart, mit észrevéven a kormány [valójában a jászvásári püspöki helytartóság] őt állásáról elmozdította.*”

Ugyanebből a naplóból bontakozik ki előttünk Petrás alakja: „*Sehol sem találtuk otthoniasabban magunkat, mint Petrás Incze atya házában. Ő az, kinek neve megérdemli, hogy arany betűkkel jegyeztessék a moldvai csángók annalisaiba. Külsége megnyerő, termete izmos közép, képe tojásdad, színezete barnás, szemei mandulavágatúak, orra kissé hajlott, bajusza fölfelé pödört, szakállja szürkés, hegyezett, modora olyan, melyről el lehet mondani: mi a szívében, az a nyelvén.*”

Petrás Incze János legfőképpen azzal gazdagította a magyar művelődéstörténetet, hogy összegyűjtötte 85 magyar népdal szövegét. Közülük 22 már 1842-ben, Erdélyi János és Kriza János nevezetes népdalközlései előtt napvilágot látott a Tudománytárban. Pedig 1841-ben Petrás Döbrentei Jánosnak azon kérdésére – „*Vannak e Magyar Dalaik, lehetne e illyent kapni?*” – még azt válaszolta: „*Semmi más Dalt, az egyetlen meny asszony’ el vitelénél használni szokottat, többet létezni közöttük nem hallottam, arul is azt mondyák, hogy nem érhető; más mulattató énekeket pedig az Isteneseken kívül nem énekelnek, azokat is a’ Szentegyházakban.*”

Nem sokkal később azonban – és ez is mutatja a Döbrentei féle kérdésekben megnyilvánuló érdeklődés hatását –, már azt írja az Akadémiának: „*Meg vallom eddig terhes hivatalommal foglalkozva alig fordítottam figyelmet az itteni magyarok nyelvére, de mostani visszatértem igen észre tudom venni az eltéréseket, mellyekből már jegyzéket tenni kezdtem.*”

Még elgondolni is szédítő: micsoda néprajzgyűjtési lehetőségek közepette élt Petrás tisztelendő úr a XIX. század derekán abban a Klézsében, ahol még száz esztendő múlva is az „Új guzsalyam mellett”, vagy a „Szeret vize martján” anyagát gyűjthette össze a hozzá képest ott éppen csak megforduló Kallós Zoltán, vagy Pozsony Ferenc. Csak hát akkoriban még Petrás Incze János hazai kortársai sem foglalkoztak néprajzgyűjtéssel, legföljebb elvétve akadt egy-egy pap, aki följegyzett volna valamit a néphagyomány jelenségeiből. Valóságos csoda tehát, hogy a Borszéken elvetett magvak ilyen termékeny talajra hullottak, bár természetesen voltak, akik továbbra is művelték is ezt a vetést: halálág, de 1848-ig mindenképpen maga Döbrentei; 1874-től 1881-ig Szarvas Gábor, a Magyar Nyelvőr szerkesztője, aki rendszeresen közölte népnyelvi közleményeit, valamint a Szent László Társulat elnökei, mindek előtt Lonovics József kalocsai érsek, aki Petrás közbenjárására sok csángómagyar falu templomának, harangjának megújításához nyújtott segítséget.

Petrás Incze János tökéletesen tisztában volt a csángó nép által őrzött hagyomány értékével, ezért gyűjtötte és küldte őket közlésre a magyar tudományos élet színhelyeire. Az általa gyűjtött népdalok némelyike a népelet kutatásának valóságos kincseshányója, mint az itt következő, amely élénk varázsolja a csángó ház és lakás – igaz, hogy a szerelmes legény szemétől megszipétt – képét.

*Hová ménsz, hová ménsz,
Szép karcsú legényke,
Ide s oda menek,
Hol szeretőt lelek.*

*Egy igen szép lányhoz,
Mihelyefalára.
Hat karikán forgó
Csikorgós kapuhoz.*

*Pázsint az udvarán,
Boglár az ajtaján.
Tornaczos eresze,
Virágos kúrteje.*

*Tiszta kemencéje,
Seprett háza fölgye
Tükör a tűzhelye,
Tiszta fejr inge.*

*Mosott ház padlása,
Gyalult gerendája,
Csillagos asztala,
Fodros, szép abrosza.*

*Éveges ablaka
Kevegger van nyitva
Szép ablakja alatt,
Felnőtt egy almafa.*

De térjünk vissza Döbrenteihez, hogy lássuk a fiatal Petrás tájékozottságát, világos látásmódját és szókimondó határozottságát. „Vagynak é magyar nyelvűkhöz buzgó ragaszkodással, vagy hamar el oláhosodnak?” – tudakozódott a titoknok. A válasz: „Minden nemkedvező viszonyaik ellenére is megelégedést, úgy láczik, aban találunk a még magyarul beszélni tudók, hogy egymással 's akárhivélis saját nyelvükön beszélgethetnek. Az eddigi eloláhosodásnak mi volt az oka, könnyen érthető, t. i. a' tartomány' uralkodó nyelvének elkerülhetetlen szükségé.”

Döbrentei: „A Többségnek milyen arca, szeme, haja színe?” Petrás: „... Tekintetük vidám és bátor, szemeik leginkább szökek vannak feketékis, de igen ritkán kékek. A' gyermekek kised korokban nagy részint fejr hajujuk 's a' felnevekedésig közönségesen szög színűvé válnak... Orczájuk kerekded, 's igen ritkán hosszúkas. Az idegen földiek egész test alkotásokat valóságos magyarosnak állítyák...”

Mai szemmel nézve talán hiányosnak tűnhetnek Petrás Incze válaszai, de gondoljuk meg, hogy az egyik legkevésbé ismert, akkoriban szinte teljesen elfeledett népcsoportunkról adnak – a lényegét tekintve többnyire hitelesnek tekinthető – információit. Petrás azonban nemcsak ismeretanyagot közölt a csángók történelméről, népeletéről, nyelvéről, hanem – ellentétben sok későbbi „csángókutatóval”, vállalta sorsukat és érdekeik képviselését. Már „válaszában”, méginkább későbbi leveleiben ismételtlen felhívta a figyelmet arra, hogy a moldvai katolikus magyaroknak nincs anyanyelvükön szolgáló papjuk. „Jelenleg is tiszta magyar parochiákon magyarul semmit sem tudó lelkészek őrzik az Údvözítő nyáját.” Felpanaszolta, hogy a Rómából küldött misszionáriusok részben a moldvai egyházi vezetők nyomására, részben pedig azért, mert az olasz nyelvű jövevény-papoknak könnyebb megtanulniuk az állam nyelvét, azok pedig – ic'kipásztorhoz méltatlanul – a könnyebb megoldást, ez esetben híveik megtagadását választják. „Nem régen érkezett meg Rómából két olasz szerzetes, kiknek egyike Kalugerben, másika Husson döllött neki az oláh nyelv tanulásának...múlt héten ismét kettő szinte onnan ... Magyarhonbul még egysem érkezett.”

Petrás írásaiban kevés utalást találunk saját személyére, gondolataira. Csak fősóhajtásából sejtethjük, mennyire egyedül érezhette magát abban a Szeret menti községben, ahová csak

kerülő utakon járt a posta és sokszor csak hónapok múltán kapta kézhez a neki küldött levelet vagy könyvet. Nem volt szellemi társa, s ha néha fölkereste egy-egy magyarországi utazó, vagy paptárs, a néhány órányi, vagy napnyi öröm után annál keservebb lett a magány. Sokat emésztette az is, hogy egyházi kötelezettségei miatt nem haladt úgy a csángók nyelvének, népszokásainak tanulmányozásában és feldolgozásában, ahogyan szeretne volna. Szinte minden levelében mentegetőzik, hogy nem teljesíthette ígéreteit.

Tudván tudta néprajzi, nyelvészeti munkájának fontosságát. Idejének végecséje és más, kedvezőtlen körülményei már 1841-ben nyomasztották. „Igaz ugyan, hogy egyéb számmal veszek körül hivatalom szerinti foglalatosságaim, melyeknek erőm szerint a' lehetőségig megfelelni a' leg-szorosabb kötelességemnek tartom ugyan; mégsem titkolhatom el, hogy ne érintsem, mennyire érzem a' magyarhonituli elszigeteltségemet.”

A rászakadt csapásokat alázatosan viselő, azokban is Isten kegyelmét látó természetére vall egyik 1883 augusztusában, hetvenesztendősen írt, valamely „Főtisztelendő Lelkész Úrhoz, hajdani Pályatársamhoz és Testvéremhez” küldött levele: „Így vagyunk mindnyájan e nyomorult életpályán jutalmazva s valóban el kellene csüggednünk, ha Megváltó Jézusunk példája előttünk nem fényeskedne e nagyon sokat jelentő szavaiban: »ha engemet üldözni fognak, titeket is üldöznek«, nekünk, bizony semmi vigasztalás nincs e nyomorult föld színén: de én nem is számolok semmire más-ra, a megvetés és gyaláznál kissé keserű biz ez, hanem áldom a Teremtőt, még a mai napig békétűrés-et nem vesztettem el, bár csak az Úr Isten támogatna öregségemben, ezért emlékezzen rám Sz[ent] ál-dozataiban, én sohasem fogom elfelejthetni!”

Saját sorsa miatt sohasem keseredett meg reménytelenül, még akkor sem, mikor hetvenkét esztendősen korában, 1885. augusztus 22-én gonosztevők kirabolták a házat, „melyben számos évek oltá lakom, el vitték minden jóra való ruhámat a kevés pénzel együtt mivel rendelkeztem házi szükségemben, az inség itt oly nagy lévén hogy kevés embernek jut mindennap mále hol keressek segedelmet szükségemben nem tudom ...”. De a szomorú eseményt hírül adó levélben sem önmagának kért támogatást, hanem a szomszédos csángó falu, Kápotá templomának belső díszítéséhez kért segítséget.

Egy esztendő múlva, 1886. szeptember 6-án ismét rátörtek Klézse agg lelkipásztorára. De akkor már nem csak a holmiját vették el, hanem az életét is. Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy felismerte gyilkosait, de nevüket még barátjának, a szomszéd falu lelkészének sem árulta el.

Talán jól is tették azok a gyilkosok, hogy megfosztották az életétől Klézse tudós és a csángómagyarok iránt elkötelezett papját. Így legalább nem kellett végignéznie a csángók anyanyelve és magyarsága ellen végrehajtott, hasonlóan kegyetlen merényletet. Hiszen 1884. június 27-én már létrehozták Jászvásáron a római katolikus püspökséget az 1877-ben alakult Románia kormányának azon feltételével, hogy a még magyarként létező csángókat minden eszközzel elrománosítja. Néhány év múlva a jászvásári püspök, Iosif Nicolae Camilli pásztorlevelében tiltotta meg, hogy a csángó falvak templomaiban magyarul misézzenek.

Talán az isteni kegyelemnek volt jele, hogy Petrás Jánosnak mindezt már nem kellett megélnie. Vagy talán éppen azért kellett meghalnia, hogy ne adhasson hírt a moldvai magyarság megfésüléséről?

Halász Péter

Tisztelt Olvasónk!

A Honismereti Szövetség az 1996-ban elfogadott adózási törvény értelmében a 2002. évi állampolgársági adó 1 %-ából 122 709 forint támogatást kapott. Elnökségünk és szerkesztőbizottságunk megköszöni az Ön támogatását, s hogy egyetértve törekvéseinkkel, felajánlásával segítette munkánkat. Az összeget ifjúsági honismereti rendezvényekre, valamint a Honismeret folyóirat megjelentetésére használtuk fel.

Amennyiben továbbra is egyetért célkitűzéseinkkel, a hazaszeretet elmélyítése, a hagyományok éltetése érdekében tervezett programjainkkal, folyóiratunk megjelentetésével, kérjük, szíveskedjen Honismereti Szövetségünket megjelölni 2003. évi adója 1 %-ának felajánlásakor.

Adószámunk: 19624947-1-41

Segítő támogatását előre is köszönjük!